

РЕАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН (50-80-ТІ РОКИ ХХ СТ.)

У статті досліджено в історичному аспекті реалізацію політехнічної освіти в процесі навчання природничих дисциплін у 50-80-х роках ХХ ст., а саме: загальноосвітнє вивчення наукових основ виробництва під час навчально-виробничих екскурсій природничого циклу, практичних занять у майстернях, оволодіння основами сільськогосподарської праці.

Ключові слова: політехнічна освіта, природничі дисципліни.

Перед сучасною середньою загальноосвітньою школою постають завдання підготовки учнів, які володіють знаннями, що відповідають останнім досягненням науково-технічного прогресу. Інтенсивний характер розвитку основних напрямів науково-технічного прогресу в сучасному виробництві та нові соціально-економічні умови вимагають подальшого вдосконалення політехнічної освіти учнів у процесі навчання. У зв'язку із цим особливої актуальності набувають завдання розвитку політехнічної освіти учнів у процесі навчання природничим дисциплінам в умовах сучасного виробництва.

Наука і освіта, створюючи й забезпечуючи сприятливі умови для індивідуального розвитку людини покликані готувати конкурентоспроможного на ринку праці фахівця, здатного свідомо та ефективно функціонувати в умовах такого суспільства. Випускником загальноосвітнього закладу має стати не просто учень з несформованими бажаннями, а молода людина обізнана, культурна, діяльнісна, із творчим критичним мисленням – тобто політехнічно освічена.

Питання теорії політехнічного навчання учнів вивчали (О.І. Бугайов, С.У. Гончаренко, В.Р. Ільченко, Є.В. Коршак, А.В. Касперський, О.І. Ляшенко, М.Т. Мартинюк, А.І. Павленко, А.М. Сабо, О.В. Сергеев, М.І. Шут та інші).

Розробці теоретичних і практичних проблем політехнічної освіти присвячені праці вчених-педагогів П.Р. Атутова, С.Я. Батишева, Ю.К. Васильєва, І.Д. Зверева, В.Г. Зубова, А.Г. Калашникова, В.С. Ледньова, М.Н. Скаткіна, П.І. Ставського, С.М. Шабалова, С.Г. Шаповаленко, Д.А. Епштейна та ін.

Взагалі, під політехнічною освітою вчені розуміють загальноосвітнє вивчення наукових основ виробництва. Пройшовши ряд змін у своєму тлумаченні, у ХХ столітті термін "політехнічна освіта" набув свого сучасного визначення. Отже, під політехнічною освітою ми розуміємо процес і результат засвоєння політехнічних знань, умінь, набуття особистістю політехнічних якостей, оволодіння політехнічними технологіями, діяльність людини у техніко-технологічній сфері. Політехнічна освіта полягає у розумінні та засвоєнні основних закономірностей будови та функціонування техніко-технологічних систем, організаційно-економічних та соціальних аспектів сучасного виробництва, розвиває свідомий, творчий підхід до власної діяльності в системі "наука – виробництво" [7].

Аналізуючи наукові праці з питань політехнізму та архівні джерела, відмічаємо, що протягом другої половини ХХ століття спостерігалось повернення до одних і тих самих форм, методів, засобів підвищення ефективності політехнічної освіти, що свідчить про наявність недоліків системи теоретичних поглядів, нецілісність теоретичної концепції політехнічної освіти, її відсталість від запитів сучасного розвитку суспільства визначили актуальність та зумовили необхідність цього дослідження.

Дослідження виконане відповідно до науково-дослідної роботи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.

Метою даної статті є дослідження в історичному аспекті реалізації політехнічної освіти у процесі навчання природничих дисциплін (50–80-ті роки ХХ ст.).

Проведений науковий пошук [1; 2; 3; 5; 7], засвідчив, що характерним для досліджуваного періоду було запровадження політехнічного навчання в середній школі. Це

було зумовлено тим, що з початком науково-технічної революції (середина 50-х років ХХ століття) перебудова економічної сфери вже потребувала не лише кваліфікованих робітників, а й підготовлених високоосвічених працівників. Це вимагало перегляду діючої системи шкільної освіти.

Необхідність запровадження політехнічного навчання була проголошена на ХІХ з'їзді КПРС (1952 р.). А з 1954 р. в УРСР проводився експеримент з виробничого навчання учнів старших класів (8-10) на базі промислових підприємств, колгоспів тощо. Політехнічне навчання в УРСР здійснювалося через засвоєння учнями знань про наукові основи фізики, хімії, біології, географії тощо і під час навчально-виробничих екскурсій, практичних занять у майстернях, на навчально-дослідних ділянках [2, с.241-242].

Важливе значення для реалізації політехнічної освіти в процесі навчання природничих дисциплін мало також прийняття Закону СРСР "Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР" (1958 р.) та відповідно Закону "Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР" (1959 р.), що спрямовувалось на підвищення рівня політехнічної освіти, посилення трудового навчання, введення професійної підготовки в старших класах через поєднання навчання з виробничою працею. У зв'язку з тим, що ці нововведення істотно збільшували обсяг навчальних занять, закон передбачав перетворення середньої десятирічної школи на одинадцятирічну [1; 3].

У Законі зокрема наголошувалось на тому, що "нова система народної освіти дозволить кожному юнакові й дівчині краще підготуватися до життя, отримати певну професію й вибрати найкращий для себе шлях здобуття закінченої середньої освіти... У старшій школі повинен бути підвищений рівень загальної, політехнічної освіти. Особливу увагу потрібно звернути на викладання фізики, математики, хімії, креслення, біології" [3, с. 521].

Важливим наслідком запровадження цих законів була спрямованість змістового компоненту природничих дисциплін на реалізацію таких дидактичних принципів, як: зв'язок навчання з життям (підготовка учнів до суспільно-корисної праці); політехнічний (поєднання вивчення основ природничих наук); професіоналізації (підготовка школярів із виробничих спеціальностей).

Зв'язок школи з життям передбачав ознайомлення учнів із сучасністю того часу, зокрема з новими досягненнями біологічної, фізичної та інших наук, що мали і мають значення для розширення природничої освіти учнів, для поглиблення їхнього наукового світогляду, для ознайомлення з практичним застосуванням відкриттів природничих наук у виробництві. Визначення змісту природничих дисциплін на науковому рівні передбачало дотримання таких вимог: нові наукові факти і положення, що вводяться в зміст шкільної освіти, повинні бути достатньо перевірені досвідом, практикою, тобто бути цілком достовірними, мати велику теоретичну і практичну значущість, високий освітньо-виховний потенціал для підготовки до життя та суспільної праці підростаючого покоління, сприяти політехнічній освіті, розкривати перед учнями нові горизонти та шляхи прогресивного розвитку науки і виробництва; разом із тим, усі наукові відомості повинні бути доступні для розуміння учням даного віку, логічно пов'язуватися з основними ідеями навчальних предметів – основ наук, не перенавантажувати змісту курсу, задовольняти вимогам дидактичної закономірності про єдність науковості й доступності [6].

Разом із тим зміни, що відбулися у школі внаслідок ухвалення Закону "Про зміцнення зв'язку школи з життям і в подальшому розвитку народної освіти в СРСР", переорієнтація "школи навчання" на "трудова школу" мали суперечливий вплив на досліджувану проблему. Насамперед це виявилось у неправомірному посиленні практичної спрямованості природничих дисциплін як наслідок нав'язування невластивих функцій загальноосвітній школі – бути установою, що здійснює професійну освіту. Тобто в навчанні природничих дисциплін домінувало ознайомлення з промисловим або сільськогосподарським виробництвом, що шкодило викладу науково-теоретичних положень. І, таким чином, спроби

поєднати розв'язання двох завдань – забезпечення високого рівня науково-теоретичної підготовки та професійної освіти в межах єдиного для всіх школярів змісту освіти – призвели до зниження якості виконання як першого, так і другого завдань.

Для повноцінної організації виробничого процесу у шкіл не було необхідної матеріальної виробничої бази, фахівців, досвіду такої роботи, що негативно позначилося на всій системі навчально-виховної роботи. Низький організаційний рівень, відсутність професійного педагогічного підходу до вирішення завдань виробничого навчання з боку залучених до цієї роботи фахівців, відсутність ясних мотивів, здатних стимулювати позитивне ставлення до цієї справи з боку учнів, – усе це розхолоджувало школярів, заважало нормальному навчальному процесу. Практика на виробництві, в робочих колективах нерідко знайомила школярів із негативними сторонами життя, з побутом цих колективів, їх ставленням до праці. Краще, як правило, було організоване виробниче навчання старшокласників у сільських школах: базою виробничого навчання тут слугували колгоспно-радгоспні поля, тваринницькі ферми, ремонтні майстерні. Сільські професії не вимагали від учнів значних витрат часу, до того ж вони були знайомі з працею у власному підсобному господарстві з дитинства [1].

З досвіду попередніх років був зроблений висновок – необхідно відмовитися від виробничого навчання в школі. У листопаді 1964 р. постановою Пленуму ЦК КПРС було прийнято ухвалу, що встановлювала знову десятилітній термін навчання в середній школі, тобто старший ступінь шкільної системи замість 3-річного став 2-річним. Новою ухвалою 1966 р. було рекомендовано професійне навчання в школі зберегти тільки там, де для цього були матеріально-технічні умови, проводити його в години, виділені на трудове навчання, під час гурткових позакласних занять. Це означало фактичну ліквідацію професійного, політехнічного навчання в школі і припинення дії Закону 1958 р. [1, с.55; 2, с. 279].

Слід зазначити, що такому розвитку подій відносно виробничого навчання можна було запобігти. Уже в ті часи, у ході дискусій щодо стану, який склався в народній освіті, висловлювались пропозиції щодо створення різних типів шкіл і класів, які б надавали можливість старшокласникам обирати зміст і спрямованість освіти відповідно до своїх нахилів, а суспільству отримувати випускників школи, одні з яких були б орієнтовані на продовження освіти, а інші – на практичну діяльність у різних галузях народного господарства. Зокрема такі пропозиції (в листі до М.Хрущова, 1958 р.) висловлював видатний український педагог-новатор В.Сухомлинський. На жаль, ці ідеї були проігноровані офіційною педагогікою: школа залишалася й надалі єдиною й одноманітною для всіх школярів [1; с.51; 2; с.256].

Аналіз показує, що наукові знання, які учні отримують в школі, виконують не тільки пізнавальну, світоглядну, але й політехнічну функції. У наш час учні загальноосвітньої школи отримують знання з техніки та технології, економіки та організації виробництва різними шляхами, що становлять систему політехнічної підготовки в середній школі.

Так, згідно О.І.Бугайова, підготовка учня до виробничої діяльності найбільш ефективна при засвоєнні ним наукових знань із політехнічним змістом. У його працях зроблена спроба докладно дослідити шляхи та засоби формування політехнічних знань й умінь у процесі вивчення фізики у світлі вимог сучасної науково-технічної революції [5].

Велике теоретичне та практичне значення в розробці проблем політехнічного навчання мають роботи В.Г.Розумовського. Він наголошує, що важливим компонентом змісту курсу фізики є питання прикладної фізики. Значною мірою цим пояснюється неоднаковий обсяг різних тем курсу та неоднаковий розподіл бюджету навчального часу на їх вивчення, що відображає не тільки повноту вивчення фізичних теорій у шкільному курсі, але й їх прикладну значущість для економіки та сучасного виробництва [5].

Отже, в загальноосвітні школи запроваджувалося виробниче навчання та тісно з ним пов'язана навчально-виробнича практика (1959-1964 рр.) як наслідок прийняття Закону "Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР" (1958 р.).

У навчальному році 1961/1962 за рахунок уведення виробничого навчання відбулось зменшення кількості годин з предметів природничого циклу [2, с 258]. З переходом середніх шкіл з виробничим навчанням з 11-річного до 10-річного терміну навчання (постанова "Про зміну терміну навчання в середніх загальноосвітніх трудових політехнічних школах з виробничим навчанням", 1964 р.) кількість годин з предметів природознавчого циклу було знову збільшено. Було також збільшено кількість лабораторних робіт та екскурсій [4]. Це було зумовлено запровадженням у школах політехнічного навчання. Після усунення виробничого навчання години на навчально-виробничу практику були збережені: вона була включена до навчальних планів школи до середини 90-х. (див. програму з виробничого навчання)

Одним з напрямів реформування освітньої галузі у 70-80-х рр. було проголошено міцне оволодіння основами наук та посилення політехнічної, практичної спрямованості викладання. Політехнічна освіта посідала (хоча й ненадовго) провідне місце у державній політиці в освітянській сфері.

У Постанові "Основні напрями перебудови вищої та середньої спеціальної освіти в країні" (1987 р.) наголошувалося, що фахівець має володіти сучасним економічним мисленням, навичками управлінської, організаторської та виховної роботи, активними методами використання електронно-обчислювальної техніки відповідно до профілю своєї діяльності, високою загальною культурою, тобто тим, що надає політехнічна освіта.

Програма теоретичних і практичних занять з виробничого навчання за 1978 рік (з прикладної хімії) для учнів ІХ класів на базі заводу двоокису титану імені 50-річчя СРСР [7, с. 35-38].

ІХ КЛАС

ТЕОРЕТИЧНЕ НАВЧАННЯ

I. Техніка лабораторних робіт	20 г
II. Введення в аналітичну хімію	38 г.
III. Якісний аналіз	12 г.
РАЗОМ	70 г.

ПРАКТИЧНЕ НАВЧАННЯ, ЕКСКУРСІЇ, ВИРОБНИЧА ПРАЦЯ.

1. Ознайомлення з вимогами і організацією навчання в міжшкільному комбінаті трудового навчання і профорієнтації, з робочим місцем і технічної безпеки	36 г.
2. Введення в аналітичну хімію	56 г.
2.1. Знайомство з аналітичною заводською лабораторією	9 г.
2.2. Розчини. Класифікація розчинів. Розрахунки	26 г.
2.3. Загальний огляд кількісного аналізу	22 г.
3. Якісний аналіз	48 г.
3.1. Хімічні методи аналізу	8 г.
3.2. Аналітична класифікація катіонів і аніонів. Характер груп	40 г.
Виробнича праця (під час виробничої практики)	62 г.
РАЗОМ	140 г.
ВСЬОГО	272 г.

Детальне опрацювання науково-педагогічних, історичних, методичних джерел дозволяє зробити такі висновки: політехнічна освіта як невід'ємна складова навчання всебічно підготовленої особистості зумовлена не тільки розвитком техніки, але й суспільними умовами діяльності людини.

На основі проведеного дослідження нами охарактеризовано аспекти реалізації політехнічної освіти у навчанні природничих предметів, а саме:

1. 1958-1985 рр. активне запровадження політехнічної освіти в освітні заклади. Великий вплив на розвиток політехнічної освіти мали закони "Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР" (1958 р.), "Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР" (1959 р.), в яких стверджувалася пріоритетна роль політехнічного

навчання у закладах освіти, зв'язку навчання з виробництвом, впровадження нових наукових досягнень у теорію і практику виробництва, розвиток виробничої та невиробничої техніки.

2. У навчальних планах різних напрямів підготовки педагогічних ВНЗ постійне місце посідає цикл загальнотехнічних дисциплін (окремий для кожної спеціальності), велику увагу приділяють виробничій практиці, екскурсіям на виробництво, трудовій підготовці у майстернях та на підприємствах. Проте недооцінка можливостей дисциплін природничих циклів, відсутність комплексного підходу до проблеми, різкі зміни навчальних планів та профілів підготовки спричиняли недоліки у реалізації політехнічної освіти.

Проголошення необхідності політехнічної освіти на фоні кризового стану та стагнації системи вищої освіти, часта зміна навчальних планів, поступове розуміння значення й ролі політехнічних знань і умінь як основи оволодіння новими технологіями освіти та виробництва.

Таким чином, політехнічна освіта учнів розвиває в них свідомий, творчий підхід до своєї діяльності, і, перш за все, в галузі техніки та технології, збагачує сферу їх суспільних відносин, засоби діяльності та забезпечує норми свідомої поведінки, а також широку основу вибору професії, пов'язаної з матеріальним виробництвом. Все це допомагає молоді визначити своє місце у суспільному житті відповідно зі здібностями, що є умовою подальшого формування всебічно розвиненої особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Августевич И.И. История школы и педагогики России 1917-1992гг.: учебное пособие / И.И. Августевич : [науч. ред. И.Исаев]. – Белгород: Изд-во БПИ, 1994. – 104 с.
2. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія / Л.Д.Березівська. – К.: Освіта, 2008. – 406
3. Закон СРСР від 24.12.1958р. "Про зміцнення зв'язку школи з життям і дальший розвиток системи народної освіти в СРСР" // Рішення партії і Уряду. 1917-1960рр. В 2-х т. Т. 2. – К.: Держполітвидав України, 1961. – С. 511-530.
4. Знаменский П.А. Метод. препод. физики / П.А. Знаменский – Л., 1955. – 551 с.
5. Имашев Г.И. Политехническое образование учащихся в процессе обучения физике в средней общеобразовательной школе: монография.; Атырау: АтырГУ им. Х.Досмухамедова, 2006. – 421 с.
6. Связь обучения биологии с жизнью / Сборник статей / под ред. проф. Б.Ф. Всесвятского. – М.: "Просвещение", 1968. – 189 с.
7. Терентьева Н.О. Політехнічна освіта як складова неперервної освіти. Зміна змісту поняття "політехнічна освіта" впродовж ХХ століття // Вісн. Черкаського університету. Серія педагогічні науки. – 2002. – Вип. 43. – С. 52-57.
8. Державний архів Автономної республіки Крим. Ф. Р. 3026 Отдел народного образования (облоно) исполнительного комитета областного совета народных депутатов.

Левашова В.Н.

РЕАЛИЗАЦИЯ ПОЛИТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ ЕСТЕСТВЕННЫХ ДИСЦИПЛИН (50-80-Е ГОДА ХХ СТ.)

В статье исследованы в историческом аспекте реализация политехнического образования в процессе обучения естественным дисциплинам 50-80-х годах ХХ ст., а именно: общеобразовательное изучение научных основ производства во время учебно-производственных экскурсий естественного цикла, практических занятий в мастерских, овладение основами сельскохозяйственного труда.

Ключевые слова: политехническое образование, естественные дисциплины.

Levashova V.N.

IMPLEMENTATION OF POLYTECHNIC EDUCATION IN TEACHING OF NATURAL SCIENCES (50-80-YEARS OF XX CENTURY.)

The article examines the historical aspect in realization of polytechnic education in teaching natural sciences 50-80-ies of the XX century, namely: general examination of the scientific basis of

production during training and production tours a natural cycle, practical training in workshops, mastering the basics of agricultural work.

Key words: polytechnic education, natural sciences.

УДК 371

Мартиненко І.І.

РОЛЬ ТЕАТРУ У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ СЛОБОЖАНЩИНИ У ХІХ СТОЛІТТІ

У статті, на підставі аналізу історико-педагогічних джерел, розкрито роль театру й театральних вистав у формуванні національної свідомості учнівської молоді Слобожанщини у ХІХ столітті. Доведено, що у ХІХ ст. найулюбленишим містом українських акторів стає Харків, який у цей час не тільки продовжує підтримувати авторитет найкращого театального міста Російської імперії після Петербурга й Москви, а ще й є центром українського театального мистецтва та драматургії. Установлено, що театральні вистави користувалися особливою популярністю серед учнівської молоді Слобідської України. Особливою популярністю у студентів користувалися М. Кропивницький, М. Старицький, І. Тобілевич, П. Саксаганський та інші. Виявлено, що з ініціативою проведення театральних вистав у ХІХ столітті виступала й учнівська молодь Харкова. Так, вихованці Харківської гімназії у себе в закладі влаштували власними силами аматорський спектакль.

Ключові слова: театр, національна свідомість, учнівська молодь, Слобожанщина.

Сучасні державотворчі процеси, що відбуваються в Україні, торкнулися не тільки найважливіших питань політичного та економічного розвитку, а й проблем розбудови національної освіти, головним завданням якої є виховання нової генерації молоді, особистісними якостями якої мають бути працелюбність, творчість, високо розвинуті громадянськість і патріотизм. Не випадково ці питання відбито в Державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ ст."), Законах України "Про середню освіту", "Про вищу освіту", Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ ст., у яких, зокрема, наголошується на необхідності формування національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, бажання працювати задля розквіту держави, готовності її захищати.

Установлено, що проблема визначення ролі театру у розвитку ідеї національної освіти учнівської молоді Слобожанщини ХІХ ст. ще не була предметом наукового вивчення в межах історико-педагогічних досліджень. Знайдені джерела, які умовно згруповано за характером і часом їх появи на три групи (загальнотеоретичні праці з історії України (Д. Багалій, М. Грушевський та ін.); роботи, у яких висвітлюються сторінки боротьби прогресивної інтелігенції за розбудову вітчизняного шкільництва в різні історичні часи (Л. Березовська, Л. Вовк, Н. Дем'яненко, О. Сухомлинська та інші); дисертації, предметом дослідження яких стали напрями, форми та інші аспекти реалізації ідеї розбудови національної системи освіти в діяльності видатних діячів освіти, науки та культури України в цілому й Слобожанщини зокрема (І. Зайченко, О. Кін, Л. Коваленко, Н. Мещерякова, Н. Побірченко, М. Чепіль та ін.), не розкривають повною мірою головних положень та особливостей розвитку досліджуваного явища.

Мета статті – визначити й схарактеризувати роль театру у формуванні національної свідомості учнівської молоді Слобожанщини у ХІХ столітті.

Проведений науковий пошук дозволяє стверджувати, що значну роль у розвитку української культури, у національному відродженні українського народу в цілому й у розбудові національної освіти учнівської молоді зокрема відігравали й театральні вистави, організаторами яких стала творча інтелігенція Слобожанщини. Так, високо оцінював